

SZEGER LÁSZLÓ

Miscellaneae

Folyóiratunk új rovata címének megfelelően vegyes tartalmú apróbb cikkeket kíván közreadni, nem az a feladata tehát, hogy „világrengető igazságokat” állapítsanak meg és tegyenek közzé benne, hanem, hogy egy-egy bizonyításra váró tételnek, lehetséges hipotézis variációnak, csak nehezen verifikálható (pl. egy adattal igazolható eseménynek, cselekménynek) adattal kapcsolatos felvételeknek, kombinációknak teret adjon, ismert események történetéből epizódokat kiragadva e részleteket értelmezni próbálja, a közoktatásban figyelemfelkeltően használható motívumokra hívja fel a figyelmet, és más hasonló, inkább ismeretterjesztő, semmint nagytudományú elvárásoknak tegyen eleget.

Itemus ispán, a nagy – comes Itemus magnus

Amikor 1998 táján Öttömös község monográfiájának középkori fejezetét próbáltam megfogalmazni, felmerült annak lehetősége, hogy neve személynévi eredetű, de bizonyíthatóan hiteles névadó megnevezését nem kockáztattam meg.

A település XIII-XIV. századi történetére nincs írásos forrásunk, bár köztudott, hogy ezt a területet a kunok betelepülése után az ő Csertán nemzetségük szállta meg, a szóban forgó területen a névanyag legkorábbi rétegét a kipszak típusú török nyelvek körébe tartozó toponymák képezik, amelyek részint a természetföldrajzi viszonyokat tükröztetik, részint személynévi eredetűek; a következő században épült templomuk maradványait és a körülötte elterülő (már keresztény)

temetőjüket Móra Ferenc tárta fel. Nem lehetetlen tehát, hogy a névadót a XIII. század jeles kunjai körében kereshetjük.

Ezzel a személynévvel találkozunk már a XII. században: Besenyődi helység kenyéradó szolgálói között szerepel Öttömös (Iuto-muz). De az egyiptomi szultán mamelukjai körében is akad hasonló nevű férfiú. A név, mint általában a korai elnevezések, beszélő név. Az 'Öta' szótból származtatható, melynek jelentésköre „visszafizetni, megadni, teljesíteni” valamit. Itt valószínűleg mégsem a „jó adós”, „jó visszafizető” a szó igazi értelme.

Joinville, Szent Lajos udvari történetírója meséli el egy gazdag kun főnök temetését, akit elkísért a túlvilági útra legjobb vitéze (sergant) is. Ennek, mielőtt élve a sírba szállt, az előkelők sok aranyat és ezüstöt aggattak a nyakába e szavakkal: „Amikor majd én is megérkezem a másvilágra, te visszaadod nekem, amit adok.” Ezt, a szakrális rítusban rejlő „visszafizetést” fémjelzi tehát az Itemes, Öttömös név. Az ilyen, hűségét az életével is megpecsételő harcost szerfelett, szinte szentként tisztelték, nem csoda tehát, ha emléke még ivadékai megnevezésében is vissza-visszatért. Árnyalati finomság, hogy esetünkben éppen egy (keresztény) templom körül temetkező népesség települését illették e névvel. Számunkra ez akár bizonyosság is lehet arra, hogy a névadás még a kereszténységre való áttérés előtt történt, azaz legkésőbb a XIII-XIV. század fordulója körüli időben. Ennek a kornak pedig van egy hason nevű, jelentős személyisége.

Egy birtokadomány megerősítéséről van szó III. Endre oklevelében, amellyel elődje, IV. László egy birtokadományát erősíti meg az alábbiak szerint:

„András, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodomeria, Kunország és Bulgária királya minden Krisztus-hívőnek, mind a mostaniaknak, mind a majdaniaknak, akik a jelen írást olvasni fogják, üdvösséget abban, aki mindenki üdvössége.

A királyi felségnek illik meghallgatnia alattvalói kéréseit, főként pedig azok óhajait, akikről közismert, hogy megfelelő időben kitartó hűséggel dicséretes szolgálatot tettek.

Ezért jelen írásunk tartalmával mindenki előtt kinyilvánítjuk, hogy híveink: Nagy Itemus ispán (comes Itemus magnus) és fivérei: Kwsa és Demeter színünk elé járultak, és alázatosan kérve előadták, hogy szeretett fivérünk, a kegyes emlékü László király (Ladislau rex pie recordationis carissimus frater) egy kiváltságlevéllel (suo privilegio) egykor nekik adományozta a Maros folyó melletti Hódosmonostora nevű földet (terram Hudusmonostura vocatam, iuxta fluvium Morus existentem), s kitartóan azt kéri, hogy méltóztassuk meg hagyni nekik azt a földet, és a mondott László király ama földdel kapcsolatos, nekik tett adományát méltóztassunk helyben hagyni és királyi kegyből kiváltságlevelünkkel megerősíteni.

Megfontolván tehát az előbb említett híveink hűség és kedves szolgálatait, amelyeket irántunk mindig és mindenhol hűségesen és fáradhatatlanul tanúsítottak, különösképpen akkor, amikor koronázásunk után általános hadjáratban (exercitu nostro generali) és felemelt zászlóval (elevato vexillo) Albert úr, Ausztria és Stájerország hercege, királyságunk és a mi akkori fő ellenségünk ellen, az országunkkal szemben elkövetett jogtalanság elhárításáért vonultunk, és hatalommal a herceg földjére léptünk, a mondott Itemus ispán (comes Itemus) említett fivéreivel együtt a Göncöl nevű vár alatt (sub castro Gunchel vocato) dicséretesen küzdve szemünk láttára a karján súlyosan megsebesült.

Továbbá, amikor egy szombati napon

Bécs városa előtt (ante civitatem Wyennensem) néhány bárókat harcba küldtük, az említett Itemus ispán (comes Itemus) fivéreivel együtt a városból kiküldött hercegi sereggel más híveink között férfiasan küzdve – mint arról báróink jelentéséből értesültünk – súlyosan megsebesült, és a harc jeleként egy derék német férfit, akit fegyverestől saját paripáján ülve foglyul ejtett, élénk vezetve átadott felségünknek.

Rádásul, amikor a tatárok hitszegő népe (perfida gens Tartarorum) a koronázásunk utáni második évben, télvíz idején országunk egy Macsónak (Macho) nevezett vidékére jött fosztogatni, és Csetének nevezett Lőrinc mestert (magistrum Laurencium dictum Cetha), hívünket küldtük a tatárok ellen, Itemus ispán (comes I[temus]) és előbb említett fivérei erényt erényre halmozva Lőrinc mesterhez csatlakoztak, sok keresztény foglyot saját vérük ontásával kiszabadítván a tatárok kezéből hazavezettek, amiként azt nekünk az említett báró báróink jelenlétében elmondta.

Mi pedig oly sok és nagy szolgálataikért, bár többet is érdemeltek volna, a Hódosmonostora nevű földet összes tartozékaival és minden haszonvételével együtt, mindentől megszabadítva és kivéve, mint az elismerten az adományunkhoz tartozik, a már mondott Itemus ispánnak (dicto comiti Itemus) s fivéreinek Kwsának és Demeternek különleges kegyből, továbbá örökösöknek s az ő örökösök utódainak a László király által nekik tett földadományt elismerve és jelen oklevél hatályával megerősítve adtuk, adományoztuk és juttattuk örökös birtokul, tulajdonul és megtartásra. Ennek a ténynek az emlékeztére és örökös hatállyal bocsátottuk ki jelen oklevelünket kettős pecsétünk oltalmával megerősítve.

Kelt az igen tisztelt Tivadar mester, a fehérvári egyház prépostja, udvari alkancellárunk, kedvelt hívünk kezei által az Úr ezerkettőszáz-kilencvenharmadik esztende-

jében, uralkodásunknak pedig negyedik évében, november tizenharmadika előtt a negyedik napon (quarto Ydus Novembris).”

Az oklevél első említésében „comes Ithemus magnus” szerepel, amelyben a „magnus” szót a dokumentum kiváló fordítója (Érszegi Géza) nagy kezdőbetűvel adja vissza. Valószínű azonban, hogy nem vezetőnévként értelmezte, amely ekkoriban még nem volt szokásban. Ha nem fordította volna le, még azt is feltételezhattük volna, hogy Ithemus keresztény nevről van szó, mint I. Géza esetében, aki pl. a garam-szentbenedeki alapítólevél intituliájában így szerepel: „Ego Magnus, qui et Geisa”. A „nagy” (magnus) azonban kis kezdőbetűvel van az eredetiben írva, ezért talán megengedhető, hogy jelzőnek tekintsük, amely Ithemus (a neve által is sugallt) kiválóságára utal. Nemcsak ispáni pozíciója mutatja előkelőségét, hanem amikor a Bécsből kitörő harcosok ellen a király harcba küldte „némely báróit” (quosdam barones nostros), közülük csak őt említi név szerint.

A monostor és tartozékai eladományozása IV. (Kun) László (1272–1290) nevéhez kötődik. Mikor kerülhetett erre sor? Hódosmonostora a Hódos nemzetség ősi fészke volt, amelyet Szent Péter apostol tiszteletére szenteltek, s 1177-ben fordul elő első említése. A beregi egyezmény értelmében 1233-tól évi 1000 zuan kósót kapott, 1278-ban pedig még Pál bán számos unokaöccsére hagyományozza azt. A monostort tehát Ithemesnek és testvéreinek 1278 és 1290 között valamikor adományozta László király, amely azonban ekkor már le lehetett rombolva (valószínűleg a kunok 1278–1282 közötti zavargásai során), mert a fenti oklevél már csupán „Hódosmonostora földről” (terra) beszél.

Az oklevélben említett hőstettek közül a Győr nemzetségbeli Óvári Konrád kezén lévő Göncöl várának elfoglalására 1290-ben kerülhetett sor, Az I. Albert herceg (1283–1298) elleni hadjárat 1291-ben esett,

melynek során elérték augusztus elején Bécset is a magyar csapatok: ekkor eshetett meg az a kirohanás, melynek visszaverésében Ithemus is érdemeket szerzett. Az ország déli területeire, Macsóba, betörő tatárok inváziójáról alig tudunk valamit, de az oklevél szerint III. Endre (1290–1301) uralkodásának második évében esett, s a fosztogató csapatok ellen kiküldött Igmándi Csete Lőrinc mester is ismert szereplője az 1291–1293 közötti éveknél.

Mind ezek alapján nem zárható ki, hogy a szóban forgó jeles férfiú eredeti szállásterületét nevezték Öttömösnek. Két dolog teszi ezt a hipotézist bizonytalanná: nem tudjuk, hogy Ithemus a Csertán nemzetség tagja lett volna, másrészt az adományozott birtok – bár a kun-törvények a Maros vidékét is kun szállásterületként jelölik meg – Arad megyében fekszik (ma: Hodoș, Románia). A közelmúltban azonban Kristó Gyula bebizonyította és számos példával illusztrálta, hogy Rogerius tudósítása a kőmonostori gyűlés azon határozatáról, „hogy a kun nemeseket cselédekkel együtt osszák szét Magyarország egyes tartományai” (quod nobiles Comanorum cum suis famulis divisum per singulas Hungariae provincias mitterentur) nemcsak 1239 után, hanem a kunok visszatelepülése (1246) után is gyakorlati megvalósításra került. A kun előkelőknek szállásterületeiken kívül adományoztak birtokokat, hogy elszakítsák őket a köznéptől. Az így megadományozottak közül egyesek további birtokok megszerzésére törekedtek (pl. vidékünkön Parabuch ispán kifejezett birtokhalmazó), mások megültek új birtokukon, megint mások nem tudtak mit kezdeni szerzeményeikkel, s eladva azokat visszatelepültek népeik közé, néhányan pedig hűtlenségük (infidelitas) miatt veszítették el új szerzeményüket. Az így megadományozottak körében arra is találunk példát, hogy – valószínűleg szintén lerombolt – monostort földjeivel adományoztak (Szerémben Bocskold kun férfiú nyeri el így Aranylábú-

bács birtokot).

Azt hiszem a fentiek ismeretében, ha nem is állíthatjuk bizonyosan, hogy az említett „nagy Öttömös (Ithemus) ispán” lehetett a Csongrád megyei település névadója, ki sem zárhatjuk ennek valószínűségét.

[Az oklevél kiadása: Szentpétery Imre–Borsa Iván (ed.): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II./4 (1290–1301) Budapest, 1987, 124–125. (3951. sz.); ford.: BLAZOVICH LÁSZLÓ–ÉRSZEGI GÉ-ZA–TURBULY ÉVA (szerk.): *Levéltárak – Kincstárak*. Források Magyarország levéltáraiból. 1000–1686. Budapest–Szeged, 1998, 218–220. Lásd még: GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I. Budapest, 1963. 178.; KRISTÓ GYULA: *Nem magyar népek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2003. 220–226.; SZEGFÜ LÁSZLÓ: A kezdetektől a 18. század végéig. In Juhász Antal (szerk.): *Öttömös*. A település földje és népe. Öttömös, 1998, 37–56.]

Gondolatok a biológiai hadviselés hajdanáról

Az atombombák bevetését nem tekintve a 20. század legbrutálisabb fegyvereit a vegyi és biológiai fegyverek jelentik. Bennünket most ez utóbbi érdekel.

A biológiai fegyverek voltaképpen kórokozó mikrobák (baktériumok vagy vírusok) nagy tömegben való kitenyészését és az ellenséges hadművelleti területre és/vagy a hátszágába való eljuttatását célozzák. Ezeket valamilyen zárt eszköz segítségével (pl. erre a célra kifejlesztett bomba) vagy fertőzött állatok, rovarok, élelmiszerek, tárgyak stb. révén juttatják az ellenséges területre, hogy ott tömeges megbetegedést, járványokat idézzenek elő, legtöbb esetben súlyos, halállal végződő nyavalyákat váltsanak

ki. Már 1925-ben népszövetségi állásfoglalás tiltja háborús alkalmazását. A II. világháborúban japán mégis bevetett Kínában ilyen fegyvereket, a leglátványosabb propagandát pedig az USA koreai háborúban alkalmazott hasonló fegyverei kapták. A közelmúltban pedig az iraki Szaddam-rendszer megdöntésének ürügye volt, hogy biológiai harcanyagokkal is rendelkezik.

Ám, amint ezt Zoroaszter, a nagy perzsa bölcs megfogalmazta: „nincs új a Nap alatt”. Erről tüstént meggyőződhetünk, ha kicsit részletezzük az 1051. év magyarországi hadi eseményeit.

Mint ez közsímet, III. Henrik császár haddal támadt hazánkra. A sereg utánpótlást szállító hajói kíséretében a Duna vonalában halad előre, de a magyar határnál a nagy esőzések miatt fokozottan erős védelmi vonalat a szárazföldi haderőnek meg kellett kerülnie dél felé. Így elszakadtak az élelmiszereket szállító hajóhadtól. Betörve az országba sanyarú helyzetbe jutottak. A magyar hadvezetés ugyanis a németek várható vonulási útján elpusztított minden élelmet, takarmányt, a lakosságot pedig állataival együtt kitelepítette. E sereg tehát éhezett, mindenféle élelemben hiányt szenvedett. A Győrbe érkező hajóhad által a császárhoz menesztett futárt a magyarok elfogták, s a császár nevében Miklós püspök – akivel a tihanyi alapítólevélben találkozunk ismét – parancslevelet hamisított, amelyben az utánpótlás megsemmisítésére és gyors visszavonulásra szólítja fel a parancsnokot, nagybátyját, Geb-hardt püspököt, aki eleget is tesz a levélben foglaltaknak.

„A császár tehát az ellátás reményétől, amelyet a hajókról várt, megfosztva közel volt az éhhalálhoz – írja a krónika –, egész hadserege lovaikkal és málhásállataikkal együtt hasonlóképpen az éhínség nyomorúságos veszedelmében forgott.” A magyarok csatát nem álltak, de a vonuló és táborozó sereget nyilaikkal éjjel-nappal zaklatták, pányvakkal ragadták ki őreiket s így lehetetlenné tették,

hogy rekviráló különítményeket küldjenek ki távolabbi helyekre élelemszerzés végett. Az így támadt súlyos éhínség tényét a német források sem tagadják. A császár kényszerűen békét, szabad elvonulást és éhező seregének pedig élelmiszersegélyt (*exercitui suo fame oppresso subsidia vite*) kért. Ez utóbbi okozta aztán vesztüket. A magyar vezérek – I. Endre és Béla herceg – elfogadták a császár ajánlatait, s seregének – ahogyan Kézai Simon írja – az első szálláshelyen, Bársonyos hegyén, „igen nagy mennyiségben szállítottak italt és ételt”. A Sam-bucus-kódex részletezi is ezt a szállítmányt, a felsorolás így kezdődik: küldött Endre „negyven óriási testű vizát és kétezzer tábla szalonnát és kenyérből többet, mint amennyit magukkal vihettek (*quinquaginta corpora inmensorum usonum et duo milia lardonum et de panibu plus quam secum ferre po-terant*)” stb. Úgy gondoljuk itt van az eb sírhantja (azaz a kutya elásva).

A viza (*huso huso*) a tokfélék családjába tartozó óriási testű hal, 3-4 méter hosszú és súlya elérheti a 800-1000 kg-ot [Fogtak már ki 9 méteres, 1300 kg-os példányt is.] Tehát az a halhústömeg, amit – a krónika szerint, amely kiemeli a halak nagyságát – a magyar király küldött, kb. 20-25 tonnát nyomhatott. A nagy őszi vízfogás hagyományos ideje szeptember 13-a és 27-e közé esett, a császár vert seregének maradványaival október 25-én érkezett Hainburgba, tehát valószínűleg jóval később kapták a vizákat, mint ahogy kifogásuk történt. Bár a komáromi vízfogónál, Ekecs faluban konzerválták e halakat (sózták és füstölték), igen kevés a valószínűsége, hogy az ajándék halakat tisztességesen előkészítették volna a fogyasztásra. Az ökrös szekerekkel a Vértesig vonszolt halak friss mivoltához tehát kétség férhet. Nem alaptalan az a feltevésünk, hogy bizony a német sereget eleink megmérgezték, pontosabban egy ételmérgezés szintjéig eljuttatták.

A nyavalya, amelyet húsmérgezésnek (Botulizmus) nevezhetünk, hatásáról így ír

egy modern szakkönyv: „Általános gyengeség, levertség, étvágytalanság. Hányás, hasi fájdalmak, nyálzás: torok, száj kiszáradása. Homályos látás, kettős látás, szemgolyók mozdulatlansága. Hurutos tüdőgyulladás. A súlyosságtól függően a halál már az első napon bekövetkezhet. Szemizombénulás hónapokig fennmarad. Halálozása eléri a 80 %-ot.”

Az elkövetkező események igazolni látszanak ezt a hipotézist. A Bécsi Képes Krónika szerint a hatalmas zabálást és a mértéktelen vedelést követően sokan azonnal elpusztultak. Kézai a németeknél jelentkező látászavarról is tudósít, ugyancsak – bár csata nem volt – állítja, hogy sokakat a betegségtől elgyötörve saroglyákon vagy taligákkal kellett vinni, akiket ugyan egy zavaros helyzetben megpróbáltak lóra ültetni, de végül is rekvirált (vagy bérelt?) kocsikra téve kellett őket tovább menekíteni. Ezekről a betegekről megjegyzi, hogy bíbortakarókba voltak csavarva (nyilván a tüdőgyulladással járó hidegrázás miatt). A Képes Krónika szerint vértjeiket [= pajzsait], sátraikat, egyéb felszereléseiket hátrahagyva pánikszerűen menekültek. Kézai azonban azt is elmondja, hogy az útról elkóborolva a mocsaras gyepűvidéken át kísérelték meg a hazajutást cserben hagyva kocsijaikon a betegségtől teljesen legyengült uraikat is, akiket aztán a környék parasztjai vertek agyon és hajigáltak a mocsár vizébe. Az itt zsákmányolt bíbortakarókról kapta aztán a hegy a Bársonyos nevet. Így pusztultak a közkatonák, grófok, sőt őrgrófok is. Úgy gondoljuk, hogy a mérgezés szándékos volt, hiszen korábban is „mérgezett nyilakkal” (*toxicatis sagittis*) lövöldöztek a teutonokat, most pedig nyilván attól tartottak, hogy a feltáplált sereg megszegi a békét, tehát tettek róla, hogy a hányástól, szédüléstől, látászavartól elcsigázva húzzák hazáig a kondenzcsíkot azon kevesek, akiknek sikerült túlélni ezt a hadjáratot.

[= SZENTPÉTERY, EMERICUS (ed.): *Scrip-*

tores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum. I.. Budapest, 1937. 178–180, 347–351.; GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS (ed.): *Catalogus fontium historiae Hungaricae aeo ducum et regum ex stirpe Arpad descendunt ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCC.* I—III. Budapest, 1937–1938. 100, 1145 etc.; OLÁH MIKLÓS: *Hungária.* (ford. Németh Béla) Budapest, 1985. 75–76; Móricz Lajos (főszerk.): *Tisztek kézikönyve.* Budapest, 1968. mell. II.]

Krizsafán, a királyi társzekerek mestere (magister plaustorum)

A középkorban számos, ha nem számtalan zárandokhely létezett. Ezek egyik nagyhírű helyszíne volt „Szent Patrik Purgatóriuma”, egy mérges gőzökkel és gázokkal teli barlang, ahol – aki képes volt túlélni a betérést – betekintést nyerhetett az ideig tartó büntetést elszenvető lelkek bűnhődésébe és instrukciókat nyerhetett a jövőt illetően. Ezt a zárandoklatot két magyar vitéz is túlélte a XIV-XV. században. Az egyik jól ismert, Tar Lőrinc, Zsigmond király pohárnoka volt, a másik pedig, a kevésbé (el)ismert György lovag, Károly Róbert Itáliát is megjárt vitéze. Ez utóbbi nevét azonban, többek között az is beárnyékolja, hogy apja azonosíthatatlannak tűnik a magyar történetkutatás számára. A különféle redakciókban ugyanis különféle alakban maradt fenn a neve: Criss-pohan, Crissófan, Grifanus,, Grofanus, Kri-saphon nem lelhető fel más forrásokban. Valamikor, 1986-ban, magam is kísérleteztem a pokoljáró hős kilétének meghatározásával, s több oldalról is megpróbáltam megközelíteni e görögösen hangzó, vagy inkább elgörögösített nevet, de – a szakmai reflexiók tükrében – egyik elképzelésem sem aratott osztatlan sikert. Én ugyanis Becsei Vesszős Györgyöt próbáltam azonosítani a hőssel, akinek apja

azonban Becsei Imre névre hallgatott, s barsi főispán és lévai várnagyként szolgált a királyt, így nehezen jöhetett számításba György apjaként. Egy dolog azonban elkerülte figyelmemet, bár a kulcsszó kezemben volt. Már akkor felsoroltam Imre mester pozícióit: elmondtam, hogy 1320–1327 között a királyi udvarban, a király mellett betöltött egyik igen magas tisztsége „a királyi társzekerek mestere” (maior plaustorum domini regis) volt. Azaz a királyi udvar vándorlásakor az ő feladata volt a málhák és más egyéb szállítandó dolgok költöztetésének felügyelete, ami – ismervén az udvarral vonuló óriási kiszolgáló-sereget és léhűtőket – szerfelett komoly megbízatás lehetett. Kérdés most már, hogyan nevezhették magyarul ezt a pozíciót?

Számtalan forrással rendelkezünk a korabeli szállítóeszközökről. A György vitézkedésével kb. azonos időben megfogalmazott „Nagyobb Gellért-legenda” pl. három félét is említ: a nehéz szállítószekert (plastrum), a könnyű kocsit (currus), és a kétkerekűt (biga), ez utóbbit a legenda „taliga” értelemben használja. Magyarul azonban csak egy 1267-re datált levélben (missilis) fordul elő, amelyben István ifjabb király [a későbbi V. István] segítséget kér Hunyad várának várnagyától imígyen:

„István, Isten kegyelméből Magyarországon ifjabb király (junior rex), erdélyi herceg, a kunok ura. Leustachiusnak, Hunyadi várunk hűségeseinek mondott várnagyának. Mivel midőn annyi probléma és elnyomatás szorongatásában, amelyet szüleinktől, minden vétségünk híján, az üldözések súlyos ostorával most magunkra vállalni kényszerültünk, híveinkkel együtt ezen Feketehalom várát megszállnunk, és kevés kézzel a Győri Kelemen fia, Lőrinc és más hűtelenek és ellenségeink ostroma ellen a váratlan támadást férfiasan ki kellett védenünk, melyből végül is az isteni közreműködés és híveink segítségével révén reméljük, hamarosan felszabadulunk.

Mégis mindazonáltal hozzánk és a mieinkhez a védelemhez szükséges eszközökkel és idevezényelt segítségetekkel ide kell érkezni, hűségednek tehát erősen megparancsoljuk a veszedelmek közepette, és nemkülönben kegyelmünk elvesztése és gyalázatának terhe alatt, hogy a megfelelő felszerelésekkel és Zalard, Rhuba, Rohozd és ugyanezen hunyadi várunk más tartozékainak népeivel, gyors ütemben, gondolkodás nélkül a határvidékeken át siess, elegendő járomba fogott és jól megvasalt szekéren a harci felszerelésekkel (apparatus bellicis super totidem *Cochy* jugalibus vehendis et *bebe vasatis impositis*). Vigyázz végül arra is, nehogy mindez ellenségeink zsákmánya legyen Kelt Feketehalmon, az ostrom második napján az Úr 1267. évében.”

Meglenne tehát az első „kocsi (Cochy)” említésünk. De csak azért csak feltételeSEN, mert az oklevél szembe tűnően kései hamisítvány. Amint ezt már Pauler Gyula meggyőzően kimutatta, az említett ostrom nem 1267-ben, hanem 1264 őszén történt, az ostromot vezető baranyai Kemény fia Lőrincet az író összehavarja Győrvári Keményfia Lőrincel, a kocsik jelzője (vasatis) ellatinosított magyar szó, ráadásul a citált dokumentum a megjelölt őrzési helyén nem volt feltalálható.

Két dolog azonban biztos: ekkor is használtak (többféle típusú) szállító alkalmatosságot, s aligha nevezték azt latinul az egyszerűbb (latinul nem tudó) emberek. Azt mondja a népi bölcsesség: „nem zörög a hasraszt, ha nem fújja a szél.” Nem kizárt tehát, hogy a Kocs községről, ahol a Bécs—Buda közötti járat kocsiállomása volt s a róla elnevezett szállítóeszközökkel (1493: *curri-feris kochiensibus*) közlekedtek, az első említés 1237–1240 között esett, jelentős település volt, 1325-ben már állt Szent Mihály arannyal tiszteletére szentelt egyháza és vámot is szedtek itt. Több földesurát is ismerjük, s valószínű nem először építettek 1493-ban

a helyi bognárok itt szekeret, hanem hosszú hagyományra tekintett vissza működésük, mikor is az Európa szerte (elnevezésében is) átvett újításukkal előrukkoltak Véleményem szerint akár évszázadokkal is korábbi lehet a település és a szállítóeszköz nevének összekapcsolódása.

A „vasas” jelző megjelenésére 1138-ból már van adatunk: egy Bata faluban élő szolgálga neve „Wasas”, eszköz jelzőjéül pedig az O-magyar Mária-siralom szolgáltat adatot „uos scegegkel werethul” kifejezésében. A „jól vasalt” kocsi sem lehet tehát képtelenség a 14. századba.

A királyi szekérnagyi tisztség 1273-tól adatolható, amikor is IV. László bizonyos „comes Dominicus”-ról tesz említést oklevelében, aki egyben „maior plaustrorum nosterorum” is. E két cím szerepel Becsei Imre neve mellett is 1320-ban. Nem tartom elképzelhetetlennek, hogy a két címet a magyar alattvalók összevonták, s így „kocsi ispánnak” vagy „kocs’ ispánnak” titulálták főnöküket. Ebből pedig már vidáman torzulhatott a név egy görög-latin műveltségű, magyarul mint sem értő szerzetes etimologizálása révén Krizsafánná.

Ha mindez verifikálható lenne, újabb adattal erősíthetnénk meg, hogy György nevű pokoljáró hősiünk „Csatha fia Imre (de Blina)” azaz Becsei Imre, a királyi társzekerek parancsnokának fia, Becsei Vesszős György lehetett.

[= FEJÉR, GEORGIUS (ed.): *Codex diplomaticus Hungariae, ecclesiasticus et civilis*. Tom VII. Vol. IV. Budae, 1837. 133–134.; PAULER GYULA: *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt*. II. Budapest, 1899. 260–262, 597.; GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. III. Budapest, 1987. 426.; SZENTPÉTERY IMRE – BORSA IVÁN (ed.): *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II/3–4 füzet (1272–1290). Budapest, 1961. (2350., 2415., 3267. sz.); KRISTÓ GYULA (főszerk.):

Anjou-kori Oklevéltár. V. Budapest–Szeged, 1998. (971. sz.), VI. Budapest–Szeged, 2000. (320. sz.), VIII. Budapest–Szeged, 1993. (31. és 194. sz.), IX. Budapest–Szeged, 1997. (381. sz.), XI. Budapest–Szeged, 1996. (32. sz.); NAGY GYULA: Nyelvtörténeti adatok. *Magyar Nyelvőr*, 8(1897) 551.; SZEGFÜ LÁSZLÓ: György, Crissafán fia, aki megjárta a túlvilágot. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 90(1986). 1–21.]

Történészeknek egy íróról

„Üzenem az otthoni hegyeknek:
a csillagok állása változó.
És törvényei vannak a szeleknek,
Esőnek, hónak, fellegeknek
és nincsen ború, örökkévaló.
A víz szalad, a kő marad,
a kő marad.”

(Wass Albert: *Üzenet haza*)

A következőkben Wass Albertről szeretnék néhány gondolatot papírra vetni. Miért is fontos ez egy történészlapon? Ki is Ő? Egyáltalán miért pont Wass Albertről? Ha valaki figyelemmel követi a nekünk szánt sajtótermékek különböző írásait, akkor az elmúlt években sokat hallhatott Wass Albertről. Igen, ott az utolsó oldalak egyikén (sajnos ma ez a sorrend) ha éppen a kulturális rovatban írtak róla, mint író, költő. Vagy megtalálhatuk a külpolitikai rovatban is, mint fasiszta népellenesség vagy magyarbarát hazafi. Nos, ezen gondolatok jegyében próbálom meg kedves olvasóimnak bemutatni az általam sokat olvasott Szentgyeydi és Gróf Czegei Wass Albertet.

Wass Albert erdélyi főnemesi család sar-

ja. Nemesi címét a család őse Szent László királyunktól kapta. Az író 1908-ban született. Azon gyönyörű kastély melyben meglátta világot és később ihletet adott, ma már nem létezik. Az ilyen és az ehhez hasonló törté-